

KA EVROPSKOM DRUŠTVU
OGRANIČENJA I PERSPEKTIVE

IZDAVAČ

Institut društvenih nauka
Beograd, 2018

ZA IZDAVAČA

Dr Goran Bašić

UREDNICI

Dr Lilijana Čičkarić
Prof. dr Aleksandar Bošković

RECENZENTI

Prof. dr Mirjana Bobić
Prof. dr Slobodan Zečević
Dr Bojan Todosijević

LEKTURA

Anka Jakšić

GRAFIČKO OBLIKOVANJE

Milorad Mitić

ŠTAMPA

RIC grafičkog inženjerstva
Tehnološko-metalurškog fakulteta, Beograd

zbornici

KA EVROPSKOM DRUŠTVU

OGRANIČENJA I PERSPEKTIVE

INSTITUT
DRUŠTVENIH NAUKA
BEOGRAD
INSTITUTE
OF SOCIAL SCIENCES
BELGRADE

OGNJEN PRIBIĆEVIĆ

Naučni savetnik u Centru za politikološka istraživanja
i javno mnjenje Instituta društvenih nauka u Beogradu

opribicevic@idn.org.rs

Kriza zapadnog liberalizma i njene refleksije na Srbiju¹

Apstrakt

Kao i u sve većem delu demokratskog sveta i u Srbiji su u krizi tradicionalne demokratske vrednosti: poverenje građana u demokratske institucije, sloboda medija, civilizovani odnosi vlasti i opozicije, tolerancija. Cilj ovog rada jeste da istraži vezu između krize zapadnog liberalizma i slabljenja evropskog sistema vrednosti u Srbiji i regionu Zapadnog Balkana. Većinu demokratskih promena u poslednjih dvadesetak godina Srbija je ostvarila uz direktnu pomoć i uticaj Evropske unije. Tu nije reč samo o donacijama i investicijama, nego pre svega o teškoj borbi za uspostavljanje elemenata evropskog sistema vrednosti. Nakon velike ekonomske krize 2008. godine, neuspelih ratova na Bliskom Istoku, ekonomske i političke krize Unije, Bregzita i pobeđe Trampa na predsedničkim izborima u SAD – zemlje Zapadnog Balkana su dospale na margine interesa velikih zapadnih sila i EU, a njihov interes za promociju pravne države, demokratiju, slobodu medija u našim zemljama značajno je smanjen. Autor u zaključku ističe da Srbija nema ni društvene ni političke snage da se sama izbori sa izazovima demokratizacije i modernizacije i da njena budućnost pre svega zavisi od ishoda velikih promena koji se dešavaju u najrazvijenim demokratijama sveta. Evropski kurs i modernizaciju Srbije dodatno će otežati politički pritisci Zapada na Srbiju, posebno u vezi s Kosovom i Metohijom, a zbog povećanog uticaja Rusije u čitavom regionu Zapadnog Balkana.

Ključne reči: demokratija, liberalizam, EU, SAD, Srbija.

■ Nakon globalnog uspona demokratskih političkih sistema krajem prošlog veka, koji je Semjuel Hantington (Samuel Huntington) nazvao *trećim talasom*, već skoro dve decenije demokratija je u polvaćenju širom sveta. Prema proceni profesora Lari Dajmonda

¹ Tekst je nastao u radu na projektu *Društvene transformacije u procesu evropskih integracija – multidisciplinarni pristup* (III 47010) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

(Larry Diamond), jednog od vodećih svetskih stručnjaka za pitanja demokratije, nakon 2000. godine čak 25 zemalja od ukupno 114, koje su se vodile kao demokratske – napustilo je ovaj klub. Pored ostalih to su Venecuela, Tajland, Bangladeš, Filipini, Kenija, Gruzija, Šri Lanka, Mali, Nikaragva, Ukrajina (Diamond 2014:145). Čak i one zemlje koje se i dalje tretiraju kao demokratske suočavaju se s brojnim problemima, počev od: zloupotreba od strane vladajućih partija, korupcije, izbornim prevarama, autoritarnim liderima koji potkopavaju ionako slabe institucije, sužavanjem prostora za delovanje opozicionih partija i slobodnih medija. U većini tih zemalja institucije su slabe i nesposobne da održe sigurnost i obezbede ljudska prava i osnovne ekonomske i socijalne potrebe svojih stanovnika. Svim tim zemljama zajedničko jeste to da je situacija znatno teža s pravnom državom i transparentnošću političkih procesa nego s ljudskim i političkim pravima. Većina zapadnih autora posebno izdvaja Rusiju i Tursku kao države u kojima je tokom poslednje decenije došlo do značajnog slabljenja ionako krhkih demokratskih kapaciteta (Diamond 2015:144–148).

Slabljenje demokratskih kapaciteta nije nešto što se dešava samo u tzv. novim demokratijama. Najveći izazovi dolaze upravo iz samog središta zapadnog liberalizma. Tako, na primer, Edvard Luce (Edward Luce) kaže da „smrtonosna opasnost za zapadnu ideju progresa dolazi „iznutra“ i konstatuje „da Donald Tramp i njegovi saborci u Evropi nisu izazvali krizu demokratskog liberalizma. Oni su simptom te krize“ (Luce 2016:11). Prema mišljenju mnogih istraživača u SAD su sve vidljiviji problemi česte blokade procesa demokratskog odlučivanja, etničkog i rasnog nasilja, porasta socijalnih razlika i siromaštva i velikog uticaja netransparentnog novca u političkom procesu (Diamond 2015:152). Tome svakako treba dodati i neobjektivne i pristrasne medije. Kao posledica sve većih unutrašnjih problema, SAD su gotovo potpuno izgubile interes za promociju demokratije u ostatku sveta. Slični procesi se dešavaju i u drugim vodećim zemljama Zapada, posebno u Britaniji nakon Bregzita. Lideri drugih država su shvatili da je došlo do ovih promena u SAD i drugim vodećim zemljama Zapada i sve više se ponašaju u skladu s njima. Tako na primer, velike sile poput Kine i Rusije pokušavaju da promovišu svoj alternativni model međunarodnih odnosa i društvenog razvoja, a lideri manjih zemalja, u kojima su demokratske slobode ograničene, razumeju da sada, kada je međunarodni pritisak sve

slabiji, mogu mnogo lakše da ograničavaju prava opozicije i medija. Kako je kriza demokratskih sistema na Zapadu postajala sve očiglednija tako su se mnoge zemlje u drugim delovima sveta sve više okretale svojoj kulturi i tradiciji koja je drugačija od tradicije razvijenih zapadnih zemalja i koju pored ostalog karakteriše sklonost ka dominantnim liderima, netolerantno ponašanje, podanički odnos prema državi.

Što je još opasnije po sam koncept zapadnog liberalizma i demokratije jeste to da su neke zemlje poput Kine ili Turske pokazale da je moguće ostvariti ekonomski prosperitet i bez poštovanja demokratskih pravila i ljudskih prava. Tako, na primer, Jaša Monk (Yascha Mounk) i Roberto Stefan Foa navode da su 1990. godine zemlje koje su od strane organizacije Freedom House bile rangirane kao neslobodne ili polovično slobodne imale 12% svetskog BDP-a, a danas imaju gotovo 33%. Sredinom dvadesetog veka SAD i druge zapadne sile ostvarivale su znatno više od polovine svetskog BDP-a. Sada to više nije slučaj, i po prvi put nakon sto godina udeo zapadnih zemalja pao je ispod polovine u svetskom BDP-u. S druge strane, raste udeo onih zemalja koje se mogu kvalifikovati kao poluslobodne ili neslobodne zemlje. Po procenama nekih analitičara može se očekivati da će za samo pet godina ove zemlje preći udeo zapadnih liberalnih demokratija u svetskom BDP-u (Mounk i Foa 2018:30). Ovakav razvoj događaja u poslednjoj deceniji doveo je u pitanje perspektivu razvoja demokratskih sistema, pa u skladu s tim i poželjnost njegove primene u svetskim okvirima. U svojoj knjizi o krizi zapadnog liberalizma Edward Luce navodi reči vodećeg zapadnog sinologa Endru Nejtana (Andrew Nathan) koji kaže da je: „pokazujući da se modernizacija može ostvariti i sa autoritarnim režimima kineski režim dao nadu autoritarnim liderima širom sveta“ (Luce 2016: 84).

Srbija i region Zapadnog Balkana (ZB) nisu nikakav izuzetak u svim ovim događanjima. Prema najnovijim izveštajima EU i organizacije Freedom House – najveći problemi s kojima se suočava Srbija u domenu ljudskih prava i demokratije su neefikasno pravosuđe, korupcija i kontrola nad medijima. Nakon početnih uspeha u reformama početkom 2000-ih, Srbija je ušla u period stagnacije koji je trajao sve do početka druge decenije 21. veka. S dolaskom vlade Aleksandra Vučića učinjeni su pomaci u pravcu borbe protiv korupcije, pre svega hapšenjem najvećeg srpskog tajkuna, izvršena je konsolidacija javnih finansija, intenziviran dijalog s Prištinom, a za premijerku je

izabrana osoba koja pripada LGBT populaciji. Uprkos ovim početnim uspesima, problemi s korupcijom, neefikasnim pravosuđem, odnosom vlasti i opozicije, medijima – nisu rešeni, neki su se čak i intenzivirali, a problem Kosova je i dalje ostao kao glavna prepreka na putu Srbije ka EU. U međuvremenu su se i odnosi zemalja u regionu dodatno pogoršali i tako došli na najniži nivo u poslednjih desetak godina.

Zastoj u evropeizaciji Srbije

U nastavku ovog rada analiziramo tri osnovna razloga zbog kojih se Srbija i ostale zemlje regiona već desetak godina suočavaju sa zastojem u procesu evropeizacije i ozbiljnim demokratskim deficitima. Prvi se odnosi na tradicionalno slabo civilno društvo i prejaku državu u svim zemljama ovog područja, drugi razlog se tiče preokupiranosti EU sopstvenim problemima i treći i daleko najvažniji proizilazi iz krize samog koncepta zapadnog liberalizma koja ima ozbiljne reperkusije i na zemlje Zapadnog Balkana. U centru pažnje naše analize biće upravo ovaj treći razlog.

Prvi razlog su nazadne tradicije gotovo svih zemalja regiona koje su obeležile jake države i vođe, s jedne strane i slabo civilno društvo, s druge. Koncept snažnog civilnog društva podrazumeva razvoj velikog broja raznovrsnih organizacija i grupa nezavisnih od države, čime se obezbeđuje balans protiv bilo čijeg monopola vlasti koji je osnova svakog nedemokratskog društva. „Civilno društvo, kaže Ralf Darendorf (Ralph Dahrendorf) predstavlja izvor moći koji je izvan države i neretko usmeren protiv države. To znači da stvaranje mreže nezavisnih institucija i organizacija koje nemaju jedan nego hiljade centara ne može lako uništiti monopolistička vlast države ili partije“ (Dahrendorf 1990:95). U Srbiji je tokom devedesetih godina stvoren veliki broj NVO, nezavisnih medija i udruženja koji su odigrali značajnu ulogu u pobedi nad autoritarnim režimom. Nakon pobede 2000. ove organizacije su u Srbiji nastavile da se razvijaju i umnožavaju u skladu sa entuzijazmom koji je postojao u vezi s procesom evropeizacije i podrškom koja je stizala iz EU. Kako je ova podrška kopnila i kako se smanjivala podrška proširenju u samoj EU, ali i u Srbiji – tako je i slabilo civilno društvo. S druge strane, rasla je netrpeljivost ne samo prema EU nego i samom konceptu civilnog društva koje je od značajnog broja intelektualaca doživljeno kao

kanal za jačanje stranih uticaja. Najveći deo građana ovaj problem ili nije interesovao ili je delilo ista negativna osećanja u pogledu civilnog društva. Slične tendencije su uočljive i u drugim zemljama Južnoistočne i Istočne Evrope. Ovaj problem je posebno izražen u Mađarskoj u kojoj je njen lider Viktor Orban posle višegodišnje borbe konačno uspeo da izbaci Sorošov Fond za otvoreno društvo iz Mađarske. Nakon izborne pobede 2018. godine Orban je rekao da se njegova partija više ne zalaže za koncept liberalne nego hrišćanske demokratije. Zagovornici koncepta zapadnog liberalizma su ovakve poteze predsednika Orbana naveli kao dokaz da se Mađarska ne može više tretirati kao demokratija. Edvard Luse kaže: „da je menjajući Ustav u skladu sa interesima svoje partije Orban značajno umanjio šanse opoziciji da pobedi u budućnosti“ (Luce 2016:138). Ne dovodeći u pitanje opravdanost ovakvih kritika treba isto tako reći da nema nikakve sumnje da su i EU i SAD koristile ovu vrstu pomoći bivšim komunističkim zemljama i za ostvarivanje svog političkog uticaja, ali s druge strane – bez njihove pomoći razvoj civilnog društva ne bi bio moguć, tako da se zapravo od samog početka ovaj koncept u zemljama u tranziciji nalazio u svojevrsnom vrzinom kolu.

Osim nepostojanja razvijenijih demokratskih tradicija, Srbija se nakon oslobođenja od autoritarnog režima 2000. godine suočila i s nizom teških problema počev od ubistva premijera preko višegodišnje potrage za Haškim optuženicima Karadžićem i Mladićem do najtežeg problema Kosova i Metohija. Umesto da su Srbiji pomogle da reši ovaj problem i to na način da koliko-toliko obe strane budu podjednako nezadovoljne ili zadovoljne, EU je potrošila praktično dve decenije insistirajući na normalizaciji odnosa koja je zapravo vodila ka tome da Srbija potpiše sa Prištinom pravno obavezujući sporazum koji bi Kosovu omogućio da postane članica UN. U međuvremenu, Beograd i Priština su potpisali Briselski sporazum gde je Srbija praktično ispunila sve obaveze iz Sporazuma uključujući i njegov najteži deo koji je podrazumevao učešće Srba na kosovskim izborima, dok s druge strane, Priština nije ništa učinila na implementaciji dogovora oko Zajednice srpskih opština na severu Kosova. Tako smo nakon dve decenije došli u situaciju da Srbija i dalje čeka na članstvo u EU, da je najvažniji uslov za to Kosovo, a da su se s druge strane značajno promenile međunarodne okolnosti u odnosu na početak 2000-ih kada je počelo rešavanje ovog problema. Da li će ove promenjene okolnosti otvoriti prostor da se Beograd i Priština

samostalno dogovore oko rešenja ovog problema, na čemu se intenzivno radi poslednjih godinu dana, ostaje da se vidi.

Nakon velike ekonomske krize 2008. godine i s njom povezanom političkom krizom na relaciji sever – jug Evrope, interes EU za politiku proširenja prema Zapadnom Balkanu (ZB) se smanjivao pa je tako i njen uticaj bio sve manji i manji. Nakon dve decenije čekanja, EU je u Srbiji u velikoj meri izgubila svoju privlačnu moć koju je imala pre deceniju i više. Podrška EU integracijama je pala sa nekađasnjih 70% i više na samo 52 % koliko pokazuje najnovije istraživanje javnog mnjenja koje je sproveo Ministarstvo evropskih integracija (Blic 2018). Uprkos tome Srbija je ostala na putu evrointegracija, doduše s manje entuzijazma i spremnosti da promeni stanje u pravosuđu i medijima pre svega.

Kako se uticaj EU smanjivao jačale su neke druge tendencije i iznutra i spolja čiji prioritet svakako nije bio izgradnja demokratske Srbije. Prostor koji je nastao usled manjeg zanimanja evropskih sila počela je da popunjava Rusija koja se sve više infiltrira u region ZB. Nakon neuspeha koji je doživela u Crnoj Gori i Makedoniji Rusiji je ostala još Srbija s kojom je pored pravoslavne vere i kulture povezuje i problem Kosova i Metohije. Činjenicu da zahvaljujući Rusiji Kosovo nije uspeo da postane članica UN Moskva vešto koristi da podigne svoj uticaj u Srbiji. Taj uticaj nije prevashodno ekonomski nego više u domenu tzv. meke moći koju Rusija širi koristeći se kulturnim vezama i sve brojnijim medijima u Srbiji i regionu.

S druge strane, nakon ekonomske krize EU se suočila i s velikim talasom migranata i konačno 2016. godine, po prvi put, jedna članica je donela odluku da napusti Uniju i to jedna od tri najuticajnije – Ujedinjeno Kraljevstvo. U ovom trenutku teško je predvideti kakav će biti uticaj Bregzita na proces proširenja EU, Srbije i drugih kandidata. Jedna grupa analitičara smatra da će u narednim godinama naponi EU biti usmereni ka razrešenju odnosa sa UK i da će odluka britanskih građana dodatno oslabiti raspoloženje prema svakom novom proširenju. Drugi, međutim, navode da bi baš to što se desilo moglo motivisati ključne zemlje EU da ubrzaju proces prirodnog zaokruživanja granica evropskog kontinenta gde Srbija ne samo geografski nego i istorijski, politički i kulturno svakako pripada.

Posle samita zemalja EU i Zapadnog Balkana održanog u maju 2018. u Sofiji, kao i samita u Londonu u julu ove godine čini se izvesnijom prva opcija. Nakon izlaska UK iz EU, pažnja i energija

najuticajnijih članica ove organizacije je usmerena pre svega na pregovore oko Bregzita (Pribićević 2018:204). Može se očekivati da će Unija nekoliko narednih godina iskoristiti prvenstveno za konsolidaciju unutrašnje situacije, pa će tek potom ponovo početi da ozbiljnije razmišlja o novim članicama. Imajući u vidu da je EU napustio jedan od najvećih kontributora budžeta – nije realno očekivati da bi u doglednoj budućnosti Unija želela da primi šest novih korisnika tog istog budžeta. Prioritet EU u ovom trenutku jeste obezbeđenje unutrašnjih granica i izbeglička kriza. Na dodatno smanjenje entuzijazma kada su u pitanju nove članice svakako su uticali i politički problemi s Poljskom i Mađarskom, koji su verovatno i naveli francuskog predsednika Makrona da u Sofiji na samitu EU i balkanskih zemalja izjavi kako na buduća proširenja treba gledati rigoroznije nego do sada.

S druge strane, sve izraženiji upliv Kine, Rusije i Turske na područje Balkana mogao bi imati efekat crvenog alarma za Brisel. Samiti u Sofiji i Londonu su, međutim, pokazali da, bar za sada, EU nema jasnu strategiju šta da uradi sa zemljama ZB. S jedne strane, očigledno je da EU iritira upad Rusije i Kine na „njenu teritoriju” i podstiče je da razmišlja o tome da što pre uključi zemlje ZB u svoje članstvo, dok s druge strane Unija okleva da bilo šta uradi u vezi s tim pitanjem s obzirom na velike probleme koje zemlje ZB nose sa sobom. Ipak, osnovni utisak koji se stiče na osnovu dosadašnjeg ponašanja prema zemljama ZB jeste taj da EU nema prirodni poriv da zaokruži svoju teritoriju, kao što su to svojevremeno učinile SAD. Razlika je u tome što su SAD nastajale kao država za razliku od EU koja to nije, pa samim tim nema ni takve porive. Otuda je najrealnije očekivati da EU nastavi sa dosadašnjom politikom oklevanja i uslovljavanja zemalja ZB, bez jasne vizije i perspektive u vezi s daljim proširenjem.

Ipak, bez obzira na to kako se dalje bude razvijao odnos EU i ZB – ne treba zaboraviti da je EU odigrala ključnu ulogu početkom 2000-ih u promociji i učvršćivanju elemenata demokratskog sistema u Srbiji, posebno kada je reč o slobodi medija, toleranciji prema manjinama, reformama u bezbednosnom sistemu (Pribićević 2005: 253–273). Evropska unija i SAD su ne samo u velikoj meri pomogle da se region bar delimično reformiše, već su u odlučujućoj meri doprinele da započne proces pomirenja između država koje su učestvovalе u ratovima tokom devedesetih godina prošlog veka.

Preopterećenost EU sopstvenim problemima nije jedini, pa verovatno ni najvažniji spoljnopolitički činilac koji sada utiče na stagnaciju evropskih i demokratskih procesa u Srbiji i regionu. Problemi u odnosu vlasti i opozicije i pristrasni mediji nisu nešto što se dešava samo u zemljama Istočne i Jugoistočne Evrope, kako se to često licemerno govori u krugovima birokratije u Briselu, već to sve više, na žalost, postaje oblik političkog komuniciranja u mnogim zemljama s dugotrajnom demokratskom tradicijom. Umesto tolerancije, međusobnog poštovanja i uvažavanja između vlasti i opozicije i nezavisnih medija koji su simbolizovali vrednosti zapadnog liberalizma – sve više neke druge tendencije obeležavaju politički život tih zemalja. Tako je, na primer, doskorašnji britanski premijer Kameron tokom svog mandata izrekao više krajnje neumerenih komentara na račun vođe opozicije, laburiste Korbina optužujući ga za nacionalnu izdaju, ideologiju mržnje prema sopstvenoj zemlji i ugrožavanje bezbednosti britanskih građana (The Telegraph 2015). Britanski premijer Kameron je takođe izazvao brojne komentare kada je na predstavljanje svoje politike prema EU pred diplomatskim korom u Britanskom muzeju 9. maja 2016. godine doveo i bivše lidere Laburističke partije Dejvida Milibanda (David Miliband) i Džeka Stroua (Jack Straw). Štaviše, pre njega se auditorijumu obratio bivši laburistički ministar spoljnih poslova Miliband. Mnogi su ovo protumačili kao još jedno direktno mešanje premijera i šefa Konzervativne partije u unutrašnje odnose opozicione Laburističke partije, gde ni Miliband ni Strou ne samo da nisu više bili deo rukovodeće strukture, nego su bili u otvorenom sukobu s novim rukovodstvom. Još manje bi se kao ponašanje u skladu s demokratskim normama mogle okvalifikovati optužbe Donalda Trampa izrečene tokom predsedničke kampanje na račun njegove rivalke iz Demokratske stranke Hilari Klinton da je zajedno s predsednikom Obamom zaslužna za formiranje Islamske države (The Independent 2016). Nakon izbora za predsednika, Tramp je nastavio s praksom samohvalisanja i vređanja ne samo svojih političkih prethodnika nego i drugih država i naroda, tako da su pored ostalih na takvo njegovo ponašanje reagovali i njegovi najbliži saveznici Velika Britanija i Francuska. Po većinskoj oceni američkih analitičara i komentatora politika i ponašanje novoizabranog predsednika odudaraju od prakse svih njegovih prethodnika nakon Drugog svetskog rata. S druge strane, brojni kritičari su na račun predsednika Trampa izrekli veliki broj neprimerenih i

uvredljivih komentara uključujući i ove najskorije nakon njegovog susreta s predsjednikom Putinom u Finskoj jula 2018, kada su ga optužili za nacionalnu izdaju i podanički odnos prema ruskom predsjedniku.

Težak udarac konceptu liberalne demokratije dalo je i ponašanje britanske političke elite tokom i posebno nakon referenduma o ostanku/izlasku UK iz EU. Tokom kampanje lideri oba bloka i njima bliski mediji su plašili građane upozorenjima da će u slučaju izlaska UK iz Unije doći do rata ili da će se u slučaju ostanka ostvariti Hitlerova vizija Evrope (The Telegraph 2016). Opšti je utisak da je Bregzit doveo do debakla britanske političke elite i da su se predstavnici oba bloka pokazali kao neodgovorni prema građanima koji su ih podržavali. Posebno je kritikovan premijer Kameron, pre svega zbog same ideje da ide na referendum bez dovoljnog promišljanja o svim mogućim posledicama, ne samo na odnose sa EU, nego i na jedinstvo UK (Menon i Salter 2016:1298).

Ozbiljan pokazatelj krize zapadnih demokratija jeste i dramatičan porast ekstremne desnice, pa i leve u gotovo svim zemljama EU. Na meti ovih partija su ne samo briselska birokratija i politička elita nego i migranti koji dolaze sa Bliskog Istoka i iz drugih evropskih zemalja. Zabrinjavajući rast ovih partija posebno je vidljiv u najvećim zemljama Unije. U Nemačkoj je na poslednjim izborima ekstremna desnica osvojila 12,6%, u Francuskoj 14% a u Italiji je maja 2018. formirana prva antiEU i antimigraciona vlada. U međuvremenu demokratski deficit je postao vidljiv i kod nekih članica EU, pre svega: Mađarskoj, Hrvatskoj i Poljskoj u kojima jačaju autoritarni lideri i ekstremna ksenofobična desnica, koja pored ostalog teži reviziji ocene Drugog svetskog rata i sopstvene uloge u njemu.

Kriza zapadnog liberalizma

Šta se to dešava sa zapadnim liberalizmom? Da li demokratija umire, kako se to pita na naslovnoj strani najugledniji američki i svetski časopis za spoljnu politiku Forin Afers? (Foreign Affairs 2018). Pobedom Trampa i Bregzita, po prvi put nakon Drugog svetskog rata, dve vodeće sile zapadnog sveta su umesto povezivanja odabrale politiku napuštanja međunarodnih organizacija i grupacija, umesto solidarnosti politiku umerene izolacije. Po prvi put nakon

Drugog svetskog rata promocija demokratije i ljudskih prava u svetu nije više prioritet spoljne politike najveće sile sveta (Cohen 2018:3). Smatrajući da su dosadašnji naponi SAD u vezi s promocijom i izgradnjom demokratskih sistema u svetu bili skupi i neuspešni, predsednik Tramp je napustio koncept promocije demokratije kao cilja svoje spoljne politike. Glavni slogan na kome su pobedili i Tramp i Bregzit bio je: Amerika i UK na prvom mestu. Predsednik Tramp je tokom kampanje čak obećao da će izgraditi zid duž granice sa Meksikom kako bi zaštitio svoje građane od ilegalnih migranata, a najvažniji razlog zbog koga je UK izašlo iz EU je strah njegovih građana od migranata, posebno iz bivših socijalističkih zemalja, novoprimljenih članica EU. Odmah po stupanju na dužnost predsednik Tramp je jasno potvrdio da promocija ljudskih prava i američkih vrednosti neće više činiti okosnicu američke spoljne politike. Pored ostalog on je pohvalio bivšeg Iračkog diktatora Sadama Huseina zbog načina na koji se obračunavao sa teroristima i filipinskog diktatora Duartea zbog načina obračuna sa trgovcima droge, a za ruskog predsednika Putina je rekao da zaslužuje najvišu ocenu kada je u pitanju liderstvo. Već u prvoj godini njegove vladavine SAD su radikalno smanjile fondove za brojne NVO koje su radile na promociji ljudskih prava u svetu. Otuda nije čudno što direktorka Human Rights Watch-a Sara Margon (Sarah Margon) kaže da je stvorena situacija u kojoj se aktivisti organizacija za ljudska prava ne osećaju više važnim (Margon 2018:40). Da je zaista reč o velikim promenama u odnosu na sve njegove ranije prethodnike najbolje potvrđuje poruka samog predsednika Trampa koju je, tokom posete Saudijskoj Arabiji 2017. godine, jasno poslao čitavom svetu da SAD nisu tu da druge uče, „mi nismo ovde da govorimo drugima kako da žive“.

Ipak, nije samo predsednik Tramp taj koji je izgubio želju da promovise američke vrednosti i demokratiju u svetu. Mnogo je važnije što je tu želju izgubio i američki narod ophrvan svojim problemima. Još 2013. godine, kako navodi Lari Dajmond, *Pew Survey* je pokazao da se čak 80% Amerikanaca složilo s konstatacijom da njihova zemlja „ne treba previše da razmišlja o svetskim temama i da je bolje da se više koncentriše na sopstvene probleme“ (People press 2013).

Šta su osnovni uzroci krize zapadnog liberalizma? Gubitak posla, osiromašenje, ratovi i izbeglice doveli su do krize liberalnog sistema vrednosti zasnovanog na konstantnom ekonomskom rastu.

Poslednje dve decenije došlo je do velikog porasta nejednakosti u zapadnim demokratijama i siromaštva koje se u velikoj meri dovodi u vezu upravo s globalizacijom liberalnog međunarodnog poretka. Branko Milanović ubedljivo pokazuje da su najveći dobitnici globalizacije bili radnici u Kini, Vijetnamu i Indiji čija su primanja u urbanim naseljima porasla dva, pa i tri puta, kao i 1% najbogatijeg svetskog stanovništva, dok su najveći gubitnici bili upravo radnici u SAD (Milanović 2016:ch I). Slična situacija je i u UK gde se između 1980. i 2010. srednja klasa smanjila za 27%, broj siromašnih uvećao za 60% a bogatih za 33% (The Guardian 2010). Ova stagnacija je posebno vidljiva u srednjoj Americi i na severu Engleske gde su stari industrijski centri opustošeni a da pri tom nove tehnologije nisu donele poslove koji bi popunili prazninu odlaskom velikih kompanija, pre svega u Aziju. Upravo je nezadovoljstvo ljudi u tim delovima SAD i UK i dovelo do pobede Trampa i Bregzita. Odgovor na pitanje a zašto se to nije desilo, ili ne bar u toj meri u Nemačkoj ili Francuskoj, na primer, jeste jednostavan. Zato što ih je bar donekle zaštitila njihova država što nije bio slučaj s reganističkom i tačerističkom ideologijom političke elite u SAD i UK. Brojni autori navode da je gotovo čitav napredak i prihod u SAD nakon osamdesetih godina otišao u ruke 20% najbogatijih (Ikenberry 2018:20). Po prvi put nakon Drugog svetskog rata prosečna američka porodica ne može računati na to da će njihovoj deci biti bolje, što je dovelo do krize legitimiteta demokratije koja sve češće ne uspeva da odgovori na pitanja i probleme svojih građana.

Zemlje koje se sa stanovišta zapadnog liberalizma mogu kvalifikovati kao poluslobodne ili neslobodne, kao što su Rusija, Brazil, Kina, Iran, Kazahstan, prave sve bolje ekonomske rezultate i dokažu da je moguće ostvariti ekonomski prosperitet i bez političkih i ljudskih sloboda. One sve više međusobno sarađuju i ne prihvataju da se solidarišu sa zapadnim inicijativama poput one kada je trebalo osuditi ponašanje Rusije u vezi s Ukrajinom i Krimom. Štaviše, one počinju, po ugledu na Zapad, da koriste i sopstvenu „meku moć“ radi promocije svoje politike i interesa. Posebno je vidljiv porast uticaja Kine u Africi gde ona svoju pomoć i investicije ne uslovljava poštovanjem ljudskih prava što je čini dobrodošlim gostom u većini država ovog kontinenta.

Drugi najvažniji uzrok krize zapadnog liberalizma predstavlja kriza autoriteta zapadnih sila izazvana prvenstveno brojnim pogrešnim

odlukama donetim u poslednjih dvadesetak godina, pre svega na Bliskom Istoku. Počev od Avganistana, preko Iraka i Libije, Arapskog proleća pa sve do Sirije, Zapad ne samo da nije doneo očekivani mir i spojstvo stanovnicima tih zemalja, nego je postojeće podele i probleme višestruko uvećao i na kraju ove probleme preneo i u sopstveno „dvorište“ u vidu milionskih migracija i brojnih terorističkih napada. Pogrešne odluke dovele su u pitanje ne samo iskrenost namera Zapada da pomogne muslimanskim zemljama u rešavanju njihovih problema nego i njegovu kvalifikovanost i sposobnost da pomogne. Sve je to dovelo do najveće do sada krize autoriteta Zapada u svetu. Najpoznatiji britanski ekspert za spoljnu politiku, Robin Niblet (Robin Niblet) rekao je da za mnoge zemlje širom sveta „SAD i njeni saveznici nisu više primer na koji se treba ugledati“ (Niblet 2017:24).

Ključno pitanje koje se nameće posle izložene analize stanja međunarodnog poretka jeste to da li će sadašnja kriza liberalizma imati samo kratkoročne posledice ili je reč o nečemu mnogo dubljem i dugoročnijem? Dosadašnja istorija nas uči da nikada do sada nije bilo povratka na stari poredak i sistem vrednosti. Dakle, vreme dominacije zapadnog liberalizma prolazi i s njim do sada vladajući sistem vrednosti. Teme koje su obeležile kraj 20. i prvu deceniju 21. veka kao što su bila pitanja tolerancije, političke korektnosti, rodne ravnopravnosti, manjinskih prava – sve više ustupaju mesto pitanjima borbe protiv terorizma, dramatičnog porasta unutrašnjeg nasilja u svim društvima, migracija, rastućeg siromaštva i rasne, verske i političke netolerancije. U vremenu u kome će se u Evropi broj izbeglica iz Azije i Afrike povećavati može se očekivati da ponovo u prvi plan izbiju pitanja nacionalnog identiteta, države, granica a tada, kao što je još govorio čuveni politikolog Liphart (Lijphart), ima sve manje prostora za razgovor o demokratiji i ljudskim pravima. Prirodno se nameće pitanje hoće li koncept hrišćanske demokratije zameniti koncept liberalne demokratije? Imajući u vidu dosadašnju istoriju smatramo da nikako ne treba potceniti strah građana Evrope od prevelikog priliva ljudi koji drugačije izgledaju i imaju drugačiju kulturu i veru.

Sve ovo o čemu smo govorili već sada ima veliki uticaj na razvoj Srbije. S dosta razloga se može pretpostaviti da će SAD i UK nastaviti sa svojim povlačenjem iz Evrope, pa tako i iz našeg regiona. S druge strane, Kina, Rusija i Turska će sve više pokušavati da povećaju svoj uticaj na ovoj teritoriji i to će biti politički okvir u kome će se razvijati zemlje Zapadnog Balkana u narednom periodu. Ipak, uprkos

krajnje neizvesnosti oko budućeg stanja međunarodnih odnosa kao i buduće politike proširenja, Srbija nema nikavu bolju alternativu nego da nastavi sa dosadašnjim putem evrointegracija i izgradnje pravne države i slobodnog društva. U postojećim okolnostima valja očekivati da će i u Srbiji kao i u većini drugih zemalja sveta – biti manje tolerancije a više nasilja, više zloupotreba vlasti a manje slobode medija, ali u vremenu koje dolazi i koje obeležavaju veliki sukobi na Bliskom Istoku, ekonomski ratovi SAD i ostatka sveta teško je očekivati nešto drugo. Istraživanja pokazuju da širom sveta novu generaciju sve manje zanimaju vrednosti poput tolerancije i demokratije, da su indiferentne prema autoritarnim režimima, da su praktično nezainteresovane za bilo šta osim onog što se njih najdirektnije tiče, i to samo u tom trenutku. Čeka nas krajnje neizvesna budućnost u kojoj su mogući svakakvi scenariji, uključujući i one najekstremnije i za Srbiju bi najbolje bilo da što manje bude u fokusu velikih sila, a što više u zavetrini nekih velikih i moćnih organizacija poput EU, ma kako ona izgledala i ma koliko dugo bude trajala. Srećno vreme države blagostanja i brisanja granica nepovratno pripada prošlosti, a dolazi neko novo vreme u kome će se mešati razni društveni ekstremizmi s neverovatno brzim razvojem tehnologije i robotizacije koji već sada ljudski um nije u stanju da prati i kontroliše.

LITERATURA

- Cohen Eliot. 2018. Trymp's Lucky Year. *Foreign Affairs*. (2) 2–9.
- Dahrendorf Ralf. 1990. *Reflections on the Revolution in Europe*. London. Chato and Windus.
- Diamond Larry. 2015. Facing Up to the Democratic Recession. *Journal of Democracy* (1) 141–154.
- Ikenberry John. 2018. The end of liberal international order? *International Affairs* (1) 7–23.
- Rose Gideon (ed.). 2018. Is Democracy Dying. *Foreign Affairs*. May/June (3).
- Luce Dawid. 2017. *The Retreat of Western Liberalism*. Atlantic Monthly Press.
- Niblet Robin. 2017. Liberalism in retreat: a demise of a dream. *Foreign Affairs*, (1) 24–31.
- Margon Sarah. 2018. Giving up the High Ground, America's Retreat on Human Rights. *Foreign Affairs*. (2) 39–45.
- Menon Anand and Salter John Paul. 2016. Brexit: initial reflections. *International Affairs*. (6) 1297–1318.
- Milanović Branko 2016. *Global inequality: a new approach for the age of globalization*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Mounk Yascha and Foa Roberto Stefan. 2018. The end of the Democratic Century. *Foreign Affairs* (3) 29–39.

Pribičević Ognjen. 2005. Serbia and Montenegro: transforming the security sector under particular post-conflict conditions u German, Korkoszka (eds.) *Security Sector Reform in Central and Eastern Europe*. Geneva, DCAF.

Pribičević Ognjen. 2018. UK između Škotskog i Evropskog referenduma. *Srpska politička misao*. (1) 185–212.

Internet izvori

<https://www.theguardian.com/society/2015/mar/07/vanishing-middle-class-London-economy-divide-rich-poor-england> 14.4.2017

<https://www.independent.co.uk/news/world/americas/donald-trump-barack-obama-isis-latest-speech-terrorism-claims-election-2016-07184536.html> 2.8.2017

<https://www.telegraph.co.uk/news/politics/conservative/11916935/Why-David-Cameron-finally-attacked-Jeremy-Corbyn.html> 5.3.2018

<https://www.telegraph.co.uk/news/2016/05/14/boris-johnson-the-eu-wants-a-superstate-just-as-hitler-did/> 28.3.2017

<https://www.people-press.org/2013/12/03/public-sees-u-s-power-decline-as-support-for-global-engagement-slips/> 16.2.2015

<https://www.blic.rs/vesti/politika/joksimovic-evropske-integracije-podržava-52-od-sto-gradana/40564le> 23.9.2018

Ognjen Pribićević

CRISIS OF WESTERN LIBERALISM AND ITS IMPLICATIONS ON SERBIA

Abstract

As it is the case in the greater part of democratic world, the traditional democratic values, such as trust in democratic institutions, freedom of media, civilised relations between government and opposition, and tolerance are in Serbia in crises as well. The purpose of this paper is to research the connection between the crises of Western liberalism and weakening of European system of values in Serbia and region of the Western Balkan. The majority of democratic changes that Serbia has achieved in last two decades would not be possible without the help of EU. This support is not only about donations and investments but more about difficult fight for implementation of European system of

values. After big economic crises in 2008, failed wars in the Middle East, economic and political crises of EU and finally Brexit and Trump's victory in US, the Western Balkan are not any more in the focus of the West. Occupied by its own problems the US and EU almost completely lost the interest for the promotion of state of law, democracy, freedom of media in the Western Balkan region. Author concludes that Serbia does not have enough social and political strength to fight alone the challenges of democratization and modernisation and that its future depends mainly on the outcome of big changes which are happening in the world politics since Brexit and Trump's victory in the USA. Furthermore, Europeanisation of Serbia will be endangered with the additional West political pressure on Serbia because of rising influence of Russia in the whole region.

Key words: democracy, liberalism, EU, US, Serbia.